

Rozdział I. Pojęcie i rodzaje reprezentacji; podstawowe założenia konstrukcyjne reprezentacji spółek kapitałowych i spółdzielni

§ 1. Pojęcie reprezentacji na tle różnych teorii przedstawicielstwa

I. Znaczenie pojęcia reprezentacji i jej rodzaje

Pojęcie reprezentacji jest używane zarówno przez ustawodawcę, jak i doktrynę, w różnych znaczeniach. Po pierwsze, chodzi o określenie (samego) działania przedstawiciela ustawowego¹, pełnomocnika² i organu³. Po drugie, pojęcie to oznacza również konstrukcję, która umożliwia wiązanie działań prawnych przedstawiciela bądź organu osoby prawnej ze sferą praw podmiotu reprezentowanego⁴. W pierwszym znaczeniu mowa jedynie o realizacji pewnej konstrukcji, bez wskazywania wszakże jej istoty. W drugim natomiast znaczeniu konieczna staje się analiza koncepcji, która umożliwia przypisanie skutków działań prawnych przedstawiciela bądź organu osoby prawnej (samej) reprezentowanej osobie. Pojmowanie reprezentacji jako pewnej konstrukcji nie przedstawia się już tak jednoznacznie; powstaje bowiem pytanie, czy konstruk-

¹ Por. m.in. art. 95 § 2 KC.

² Por. m.in. art. 95 § 2, art. 96, 108, 109⁴ § 1¹ KC.

³ W takim znaczeniu pojęcia „reprezentacja” i innych jego odmian bądź odpowiedników używa zwykle sam ustawodawca. Por. art. 161 § 2, art. 162, art. 166 § 1 pkt 5, art. 201 § 1, art. 204 § 1–2, art. 205 § 1, art. 210 § 1–2, art. 253 § 1, art. 277 § 1, art. 283 § 1 KSH (dla spółki z o.o.) oraz art. 318 pkt 1, art. 323 § 2, art. 368 § 1, art. 372 § 1–2, art. 373 § 1, art. 379 § 1–2, art. 412 § 5, art. 412² § 3, art. 426 § 1, art. 464 § 1, art. 469 § 1 KSH (dla spółki akcyjnej) i wreszcie art. 42 § 5, art. 46 § 1 pkt 8, art. 48 § 1 PrSpółdz (dla spółdzielni).

⁴ Por. E. Płonka, Mechanizm, s. 11 i n.

cja ta ma jednolity charakter i czy może ona być traktowana jako jeden „mechanizm”.

Postrzeganie reprezentacji jako synonimu działania przedstawiciela bądź organu osoby prawnej nie rozstrzyga jeszcze, jaki zakres zdarzeń prawnych jest nią objęty. Nie uprzedzając rozważań dotyczących pojmowania reprezentacji jako konstrukcji prawnej, trzeba zaznaczyć, że przyjęcie określonej koncepcji w powyższym zakresie rzutować może również na ocenę analizowanego tu zagadnienia. Pojęcie reprezentacji zostało tradycyjnie zarezerwowane dla przedstawicielstwa (por. art. 96 i n. KC); dotyczy ono zatem wyłącznie przypadków działania w cudzym imieniu⁵. W opozycji do powyższego plasować się ma klasyczna teoria organów, zgodnie z którą działanie przez organ (osoby prawnej) jest w istocie działaniem we własnym imieniu. Dlatego też – z dogmatycznego punktu widzenia – posługiwanie się pojęciem reprezentacji w odniesieniu do działań organu osoby prawnej nie jest właściwe. Z braku jednak innego odpowiedniego określenia, w doktrynie prawa cywilnego nie jest kwestionowany pogląd, w myśl którego analizowane pojęcie należy odnosić zarówno do przedstawicielstwa, jak i działania osoby prawnej przez jej organy⁶. Odmienny wniosek byłby nie do pogodzenia z regulacją ustawową, w której użycie pojęcia reprezentacji w odniesieniu do działań organu osoby prawnej jest zjawiskiem nader częstym⁷.

Pomimo tej zgodności stanowisk (co do szerokiego pojmowania reprezentacji), dominujące w doktrynie ujęcie i definicja reprezentacji wcale nie oddają złożoności (i rozległości) badanego zjawiska. Zgodnie bowiem z przeważającym poglądem, reprezentacja to dokonywanie czynności prawnych w imieniu reprezentowanego, co sprowadza się do składania w jego imieniu oświadczeń woli⁸. Analizowane pojęcie obejmuje również przyjmowanie oświadczeń woli w imieniu reprezentowanego⁹, co pozwala wyróżnić reprezentację czynną i reprezentację bierną. Jeżeli jednak mielibyśmy jako punkt wyjścia przyjąć do-

⁵ Por. tamże.

⁶ Por. G. Martin, La représentation, s. 74 i 84. Pogląd ten, jak się wydaje, aprobuje również E. Płonka. Zob. w tej kwestii E. Płonka, Umocowanie, s. 3; *taż*, Mechanizm, s. 14.

⁷ Por. dla przykładu art. 201 § 1, art. 204 § 1–2, art. 205 § 1 KSH (dla spółki z o.o.) oraz art. 368 § 1, art. 372 § 1–2, art. 373 § 1 KSH (dla spółki akcyjnej) i wreszcie art. 46 § 1 pkt 8 i art. 48 § 1 PrSpółdz (dla spółdzielni).

⁸ Por. E. Płonka, Umocowanie, s. 4; A. Szajkowski, M. Tarska, A. Szumański, w: S. Soltysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, KSH. Komentarz, t. 3, komentarz do art. 368 KSH, Nb 19; W. Popiołek, w: J. Strzępka (red.), KSH. Komentarz, komentarz do art. 368 KSH, Nb 7.

⁹ Tak w odniesieniu do przedstawicielstwa B. Gawlik, w: S. Grzybowski (red.), System Prawa Cywilnego, t. 1 (1985), s. 730.

minujący w doktrynie pogląd, zgodnie z którym działanie przez organ (osoby prawnej) jest w istocie działaniem we własnym imieniu, należałoby definicję tę rozszerzyć i uznać, że reprezentacja to nie tylko składanie lub przyjmowanie oświadczeń woli w imieniu reprezentowanego (tak w przypadku przedstawicielstwa), lecz również składanie i przyjmowanie przedmiotowych oświadczeń za reprezentowaną osobę (tak w przypadku działania osoby prawnej przez jej organy). Takie ujęcie analizowanej problematyki pozwalałoby wyróżnić dwa rodzaje reprezentacji, a mianowicie: reprezentację przedstawicielską (w tym zwłaszcza reprezentację przez pełnomocnika) i reprezentację organiczną (realizowaną przez organ(y) osoby prawnej). Bez względu jednak na powyższe rozróżnienie, zakres zdarzeń prawnych objętych tak rozumianą reprezentacją byłby tożsamy. Centralną kategorią pojęciową reprezentacji, tak przedstawicielskiej, jak i organicznej jest bowiem czynność prawna, składanie zaś i przyjmowanie oświadczeń woli (czy to w imieniu, czy to za reprezentowaną osobę) należałoby określić jako reprezentację *sensu stricto*.

Specyficznie zaś w odniesieniu do reprezentacji osób prawnych, pojęcie reprezentacji może być, jak przyjmuje się, pojmowane także w szerokim tego słowa znaczeniu (*sensu largo*). Zgodnie z tym ujęciem, reprezentacja spółek kapitałowych i spółdzielni to nie tylko składanie (i przyjmowanie) oświadczeń woli w rozumieniu prawa cywilnego (reprezentacja *sensu stricto*), lecz ponadto występowanie we wszelkiego rodzaju stosunkach prawnych: z zakresu prawa pracy, prawa administracyjnego i innych gałęzi prawa¹⁰. Reprezentacja *sensu largo*¹¹ oznacza więc występowanie we (wszelkich) stosunkach zewnętrznych spółki kapitałowej i spółdzielni¹². Co istotne, pojęcie to obejmuje również re-

¹⁰ Por. S. Szer, Prawo cywilne, s. 271; J.P. Naworski, w: T. Siemiątkowski, R. Potrzeszcz (red.), KSH. Komentarz, t. 2, komentarz do art. 204 KSH, Nb 2 i tenże, w: T. Siemiątkowski, R. Potrzeszcz (red.), KSH. Komentarz, t. 3, komentarz do art. 372 KSH, Nb 2; A. Opalski, w: A. Opalski (red.), KSH. Komentarz, t. 3A, komentarz do art. 368 KSH, Nb 3.

¹¹ Zastrzeżenie to trafnie poczynił, na gruncie spółdzielni, M. Gersdorf. Por. M. Gersdorf, Zarząd, s. 133.

¹² Jeszcze szersze ujęcie analizowanej problematyki zaproponowano w doktrynie francuskiej, gdzie przyjęto, że reprezentacją jest każde działanie organu na zewnątrz osoby prawnej, które wywołuje skutki w jej sferze prawnej, włączając w to czyny niedozwolone. Z reprezentacją osoby prawnej mamy więc do czynienia zawsze wtedy, gdy osoba prawna odpowiada za działania organów jak za swoje własne. Wyróżnia się również reprezentację osób prawnych w ścisłym tego słowa znaczeniu i w szerokim. Zgodnie z tym ujęciem, każdy z organów, a zatem zarówno podejmujący decyzję, jak i przejawiający wolę z niej wynikającą na zewnątrz, uczestniczy w procesie reprezentacji. Reprezentantem w ścisłym tego słowa znaczeniu jest wyłącznie drugi z wymienionych organów; te zaś, które podejmują stosowne decyzje, są reprezentantami w sensie szerokim. Podział reprezentacji na *sensu stricto* i *sensu largo* nie jest oparty na kryterium przedmiotowym

prezentowanie osoby prawnej przed organami orzekającymi (w tym zwłaszcza sądami)¹³. Traktowanie reprezentacji spółek kapitałowych i spółdzielni w szeroki sposób jest ze wszech miar zasadne; za takim rozumieniem analizowanego pojęcia przemawia literalne brzmienie art. 204 § 1 i art. 372 § 1 KSH¹⁴. W opozycji do powyższego plasować się ma, zgodnie z tradycyjnym poglądem doktryny, sytuacja prawna przedstawiciela; w zakres (prawa) reprezentacji wchodzi tu bowiem wyłącznie czynności prawne¹⁵. W doktrynie poczyniono jednak trafne spostrzeżenie, zgodnie z którym „organ” osoby prawnej (precyzyjniej byłoby jednak mówić o samej osobie prawnej) może zawsze posłużyć się pełnomocnikiem (i tylko nim) w zakresie przysługujących temu organowi kompetencji; w tym też sensie trzeba zgodzić się ze stanowiskiem, że zakres zdarzeń prawnych objętych reprezentacją jest potencjalnie ten sam, bez względu na to, czy działa przedstawiciel, czy też organ osoby prawnej¹⁶. Wątpliwe jest jednak, czy powyższe wymaga przyjęcia uprzedniego założenia mówiącego o tożsamości konstrukcji prawnej reprezentacji w obu analizowanych tu przypadkach¹⁷. Stanowisko, zgodnie z którym osoba prawna (spółka kapitałowa i spółdzielnia) jest reprezentowana nie tylko przez członków (członka) zarządu (zgodnie

(nie chodzi więc o zakres objętych danym rodzajem reprezentacji zdarzeń prawnych); decydujące znaczenie ma tu wewnętrzny mechanizm działania osoby prawnej. Por. G. Martin, La représentation, s. 83 i n.

¹³ Por. S. Szer, Prawo cywilne, s. 271. Tak też A. Szumański, w: S. Sołtysiński (red.), System, t. 17A, s. 532 i n., Nb 129.

¹⁴ W doktrynie zaprezentowano jeszcze inne ujęcie analizowanej problematyki, zgodnie z którym należałoby wyróżnić: reprezentację *sensu largissimo*, reprezentację *sensu largo* i reprezentację *sensu stricto*. Ta pierwsza dotyczyć ma występowania we wszelkich stosunkach prawnych z zakresu prawa cywilnego, administracyjnego, pracy oraz innych gałęzi prawa. Z kolei reprezentacja *sensu largo* związana jest, zgodnie z referowanym poglądem, tylko ze stosunkami cywilnoprawnymi i obejmuje, poza dokonywaniem czynności prawnych, reprezentację w postaci innych czynów, lecz tylko w sferze prawa cywilnego, tj. głównie dokonywanie czynności faktycznych i organizacyjnych. Wreszcie, reprezentacja *sensu stricto* odnosić się ma tylko do składania i przyjmowania oświadczeń woli. Por. A. Kidyba, Dyrektor, s. 88 i n.

¹⁵ Wniosek taki trudno jednak obronić w odniesieniu do prokurenta. Por. art. 109¹ § 1 KC, w świetle którego prokura obejmuje umocowanie do czynności sądowych i pozasądowych związanych z prowadzeniem przedsiębiorstwa.

¹⁶ Por. E. Płonka, Mechanizm, s. 13.

¹⁷ Odmienne E. Płonka, Mechanizm, s. 13. Autorka ta odwraca bowiem wyjściowy punkt widzenia, przyjmując, że wniosek o tożsamym zakresie zdarzeń prawnych objętych reprezentacją wynika z jednolitości konstrukcji reprezentacji. Jej zdaniem, przyjęcie tożsamości konstrukcji reprezentacji przez przedstawiciela i przez organ osoby prawnej, wykazującej wszakże w wypadku działania organu pewne cechy specyficzne, prowadzi do konieczności uznania, że objęty nią zakres zdarzeń prawnych jest zawsze ten sam.

z obowiązującymi zasadami reprezentacji), lecz również przez pełnomocników, na podstawie i w granicach udzielonego im pełnomocnictwa, które to jednak jest „pochodną” prawa reprezentacji przysługującego członkom zarządu, nie wymusza przecież automatycznie wniosku o jednolitości przyjętej w obu wariantach konstrukcji prawnej. Wymaga to poczynienia kilku uwag ogólnych i w tym zakresie.

Jak wskazano na wstępie, reprezentacja jest nie tylko synonimem działania przedstawiciela (w tym zwłaszcza pełnomocnika) i organu osoby prawnej. Ponadto pojęcie to oznacza konstrukcję, która umożliwia przypisanie skutków działań prawnych przedstawiciela bądź organu osoby prawnej bezpośrednio reprezentowanej osobie. W przypadku pełnomocnika konstrukcja ta zwana jest przedstawicielstwem¹⁸. Powstaje wszak pytanie, czy rozwiązanie to można również odnieść do osób prawnych. Jeśli przyjąć za punkt wyjścia tradycyjny pogląd prawa cywilnego, zgodnie z którym organ osoby prawnej nie jest jej przedstawicielem, to konsekwentnie należałoby uznać, że w odniesieniu do osób prawnych reprezentacja nie oznacza urzeczywistniania konstrukcji przedstawicielstwa. Musi więc oznaczać zarówno samą odrębną konstrukcję, jak i jej realizację. Pozostając w tym duchu, trzeba reprezentację osób prawnych, w jej zasadniczym kształcie, utożsamić z teorią organów. W doktrynie wypowiedziano jednak także pogląd odmienny, zgodnie z którym reprezentacja, rozumiana jako konstrukcja prawna umożliwiająca wiązanie skutków cudzych działań prawnych z podmiotem sfery praw, jest tą samą co do istoty konstrukcją zarówno wtedy, gdy odnosi się do działania przedstawiciela ustawowego, pełnomocnika, jak i organu osoby prawnej¹⁹. Pogląd ten zakłada, że działanie organu osoby prawnej jest w istocie trzecim rodzajem przedstawicielstwa, zwanym statutowym bądź organizacyjnym²⁰. Zarysowana opozycja wymaga przedstawienia i analizy podstawowych założeń teorii organów i teorii przedstawicielstwa organizacyjnego.

¹⁸ Por. E. Płonka, *Mechanizm*, s. 11.

¹⁹ Por. tamże, s. 13.

²⁰ Por. R. Longchamps de Bérier, *Studia*, s. 206 i n.; F. Bossowski, *Osoby fizyczne*, s. 1332; A. Klein, *Charakter prawny*, s. 121 i n.; E. Płonka, *Mechanizm*, s. 13 i n.